

TH. SAUCIUC-SĂVEANU și A. RĂDULESCU

INSCRIȚIA LUI HERENNIOS APOLLINARIOS DIN CALLATIS

Descoperită întâmplător din anul 1957, interesanta inscripție bilingvă de la Callatis¹ a rămas inedită deși unele referiri au fost anticipate în literatura de specialitate românească².

În luna martie 1957, executându-se unele lucrări de canalizare la Mangalia, în dreptul liceului din localitate, pe str. Mihai Viteazul, s-a găsit un sarcofag din blocuri de piatră calcaroasă (blochetele legate cu mortar gălbui). Dimensiunile acestui sarcofag sînt : 2,20 m lungime, 1,70 m lățime și 1,55 m înălțime. Era distrus în cea mai mare parte și conținutul jefuit din vechime, astfel încît nu s-a mai putut recupera nimic din el. Intrarea în sarcofag era barată de o placă de marmură cu inscripție — cea pe care o examinăm (fig. 1) — cu dimensiunile : 1,720 m \times 0,715 m \times 0,135 m ; are 32 de rînduri.

Deși spartă în partea superioară, lespedeaua își păstrează încă, în bună măsură ornamentele. Unele mici avarii există și în cîmpul inscripției, dar acestea nu-i afectează scrierea³. Din cîmpul reliefului a rămas ogiva semirotundă, cu chenar dublu-profilat identic celui care înconjură cîmpul inscripției. În mijlocul arcadei exista un spațiu destinat poate ciopririi unui ornament în relief — probabil a unui bust — operație, după cîte se pare, abandonată. În colțul superior din stînga sînt încă vizibile resturile decorului vegetal al acroterelor.

Pe chenarul care separă ogiva de registrul inscripției, spre stînga, este săpată, izolat, litera A, de 2,8 cm ; spre dreapta, ceva mai sus de chenar, se află grupul TIA, de 2 cm mărime. Rostul acestor patru litere, pe lîngă care în zadar am încercat să mai găsim și altele pentru reconstituirea cuvîntului [Κζλλ]ατία sau ceva similar, ne rămîne obscur.

Pe fața netedă a lespedii, adîncită cu 5 cm față de cadru, se află o inscripție, ale cărei prime trei rînduri sînt latinești, iar restul de 29

¹ Se află în Muzeul de arheologie din Constanța, inv. nr. 4.

² D. M. Pippidi, în *Dacia* IV, N.S., Buc. 1960, p. 598 — în recenzie la IGB vol. II, ed. Gh. Mihailov, stabilind o analogie între inscripția callatiană și alte două din Bulgaria, reproduse în volumul recenzat la nr. 508 și 702.

³ Monumentul este acum restaurat.

Fig. 1.

grecești, deci bilingvă, dar nu în sensul strict al cuvîntului. În general, literele sînt tăiate corect dar nu vădesc nici cursivitate, nici unitate dimensională. Constatăm o mare diferență de înălțime între literele primelor 5—6 rînduri, unde sînt mai mari și literele rîndurilor următoare, unde sînt mai mici. În general, le putem caracteriza prin cuvintele „inconstantia” și „varietas scripturae”; au mărimi diferite, variînd între 1,2—3,2 cm.

Particularitățile grafice sînt obișnuite: pretutindeni litera A apare cu sau fără bara orizontală din interior. E și uneori Σ au formă unghiulară; Θ și O, perfect rotunde; Σ de formă lunară și unghiulară dar complet schimbat în ligaturile cu O; litera Ω are de cele mai multe ori caracter cursiv, alteori păstrează forma unui W.

Ligaturile sînt numeroase și variate: 88, dintre care 11 cu cîte trei litere.

Cu două litere: r·1: A + E; N + T; r·2: A + Y; A + E; T + P
A + N; r·4: N + N; N + E; r·5: N + A; r·6: Ω + N; r·8 Π + E; H + T
r·9: Ω + P; H + P; Ω + N; H + Π; r·10: H + P; Ω + N; r·11: N + E;
T + P; r·12: Ω + P; N + T; r·13: N + K; T + P; r·14: Ω + N; r·15:
Ω + N; r·16 I: H + P; Ω + N; r·18 I: H + Π; Θ + E; Ω + P; O + Y;
r·19 I: Θ + E; Ω + P; A + Δ; r·20 I: Ω + P; Θ + E; O + Δ; Ω + P; r·21
I: H + Σ; r·22 I: Ω + P; O + Σ; A + P; r·23 I: Ω + P; O + Σ; r·24 I:
H + Π; H + Σ; O + Y; r·25 I: A + E; Δ + P; O + Σ; N + A; r·26 I:
Ω + N; Π + P; r·27 I: H + P; Δ + E; O + Y; r·28 I: O + Σ; r·29 I:
Ω + N; r·31 I: N + Y; O + Y; r·32 I: H + P; r·16 II: N + N; r·19 II:
H + Σ; r·21 II: N + Σ; N + T; r·23 II: N + P; H + Σ; r·24 II: N + E;
N + B; r·25 II: Ω + Σ; r·26 II: H + Π; H + N; r·29 II: Ω + P; r·30
II: H + P; H + N,

Cu trei litere: r·4: N + A + P; r·6: N + H + Γ; r·9: Δ + H + N; r·11:
Ω + N + A; r·18 I: Δ + H + Σ; r·19 I: Δ + N + Π; r·22 I: N + A + K;
r·24 I: P + Ω + N; r·27 I: M + Π + H; 32 r. I: Ω + N + K; r·19 II:
Δ + Δ + A,

Textul cu completările pe care le propunem este:

Pro sal(ute) imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Ant(onii) Gord/(iani)
Aug(usti) et Sabiniae Tranquilli/nae Aug(ustae).

Ἑρέννιος Ἀπολ(λ)ινάρ(ιος) βενεφ(ικιάρ)ιος ὑπατικ(οῦ)

5 τὸν ταλαμῶνα σὺν τῇ ἈΡΚ...

Φιλοκυνήγ(αις) ἐκ τῶν ἰδίων

τοῖς ὑποτεταγμέν(οις) δῶρον

τοῖς περὶ Π(όπλιον) Οὐαλέρ(ιοῦν) Χάρητα

Θεόδωρον Ἑρέων(ος), Ἀσκληπιάδην

10 Ὑγιαίνοντος, Ἑρέων(α) Ἰτατικοῦ,

Μινίκιους Ἀυανέων(α) καὶ Τρύφωνα

Ἀῖλ(ιος) Ἡφαιστόδωρον καὶ Ἀρχ(ιον), Φρόντωνα,

Καλλιστράτου, Διονύσιον Καλλιστράτου,

Ἀιμίλι(ον) Ἀιμιλιανοῦ, Ἑρέων(α) Νουμηνίου,

15 Ἰούλ(ιον) Φλάβιον, Ἑρέων(α) Ἡ[ρ]έ[ων]ος

Ὑγιαίνων Ἑρέωνος

Παννόνιον

Διονύσιος Β

Ἀσκληπιάδης Θεοδώρου,

Γραμματεῖς

Θεόδωρου Ἀσκληπιάδου

Σωκράτης, Καλανδίων

20 Ἠλιόδωρος Θεοδώρου,

Ἐκδικόν

Εὐηγηβῆς Εὐσεβοῦς,

'Ηλιόδωρος Φαρ<ι>νάκου,
 Διονυσόδωρος 'Ιτα<ι>κοῦ,
 'Ασκληπιάδης 'Ιερωνύμου,
 25 'Αλέξανδρος Μαξιμου,
 'Αρίστων Εὐπρεποῦς,
 Πομ <π> ηιανός 'Ηρακλείδου,
 Αἴλιος 'Ιουλιανος,
 'Αθανέων Βούκκη,
 30 Φλά(βιος) 'Ηφαιστίων
 Πάνχαρις Διονυσίου
 'Ηρακλέων Κόρν(ηλίο υ)

Κάρπον Συντρόφου
 Φιλότειμον Κάλλιστον,
 Ρησιλλιανόν 'Ρήσεινον,
 Καλλίνεικον, Βάλεντα,
 Σεραπίωνα, Ζωσίμον,
 'Ασκληπιάδην, 'Ιούλι(ον)
 Εὐτυχινόν
 'Ρόνοικον
 Διοδώρου
 'Ηρακλείδην, 'Οπερά —
 ιον—sive
 'Οπεράτιον

Traducere :

„Pentru sănătatea Împăratului Caesar Marcus Antonius Gordianus Augustus și a Sabinei Troquillina Augusta :

Herennios Apollinarios, beneficiar consular (a făcut) în dar, pe cheltuială proprie, lespedea împreună cu ARK..., iubitorilor de vânătoare celor de mai jos, grupați în jurul : lui P. Valerios Chares, lui Theodoros Hereon, lui Asklepiades fiul lui Hygiainon, lui Hereon fiul lui Hephaistodoros și Ailios Arch(ias), lui Phronton fiul lui Kallistratos, lui Dionysios fiul lui Kallistratos, lui Aimilios fiul lui Aimilianos, lui Hereon fiul lui Numenios, lui Iulios Phlabios (și din jurul) lui Hereon al lui Hereon

Hygiainon fiul lui Hereon,

Pannonios

Dionysios B, (al doilea)

Asklepiades fiul lui Theodoros.

Theodoros fiul lui Asklepiades,

Heliodoros fiul lui Pharnakos,

Eusebes fiul lui Eusebes,

Heliodoros fiul lui Phar <i> nakos,

Dionysodoros fiul lui Italikos,

Asklepiades fiul lui Hieronymos,

Alexandros fiul lui Maximos,

Ariston fiul lui Euprepes,

Pom (p) eianos fiul lui Herakleides

Ailios Iulianos,

Athaneon Bukke,

Flabios Hephaistion,

Pancharis fiul lui Dionysos

Herakleon fiul lui Korn(elios ?)

Secretari :

Socrates, Kalandion,

Ekdicon,

Karpos fiul lui Syntrophos,

Philoteimos, Kallistos

Resillianos, Rhescinos,

Kallineikos, Balentas,

Serapion, Zosimos,

Asklepiades, Iulios,

Eytychianos,

Rhonoikos fiul lui Diodoros

Herakleides, Operaio — sau

Hoperaios

Închinarea monumentului se face pentru sănătatea Împăratului Caesar Marcus Antonius Gordianus III Augustus — care domnește din anul 238 (de la 1 iunie — 10 decembrie, are trib. potest. a doua oară) pînă în anul 244 (cînd moare între 23.II și 13.III) ⁴ și a soției sale Furia Sabinia Tranquillina Augusta. Aceasta este fiica praef. praetorio C. Fu-

⁴ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, ed. IV, Paris 1914, p. 216

rius Sabinus Aquila Timesitheos. În *Prosopographia imperii romani* III 1898, p. 332, sub nr. 222, găsim numele ei în forma citită pe inscripția callatiană : Σαβινία Τραγκυλλεῖνα Σεβαστή Αυγούστα se găsește într-o inscripție din Nicopolis ad Istrum ⁵.

Prin amintirea pe inscripție a Furiei Sabinia Tranquillina, care devine soția împăratului Gordian III între mai-iunie sau 30 august 241 și — după Besnier — 30 august 241 și 29 august 242 ⁶, se reduce și mai mult răstimpul anilor în care cade omagierea lor la Callatis, probabil în legătură cu campania împăratului Gordianus III împotriva perșilor.

Personajul principal al inscripției este Herennios Apollinarios. De observat că numele propriu Apollinarios este declinat o dată ca nume propriu trac (?) în ις — Ἀπολλινάρις la genitiv Ἀπολλινάριος ⁷. Forma Apollinarios are în *Prosopographia imp. rom.* Berlin 1897, I, p. 111, sub nr. 738, zece titulari.

Acest autor al dedicației este cetățean roman cu rangul militar de *beneficiar consular* βενεφ(ικι)άριος) ὑπατικ(οῦ) deci ca soldat, scutit de către un ofițer în drept, *de munera*. Beneficiari se găsesc în statul major al comandanților de armată, apoi pe lângă *legati Augusti pro praetorae* de rang consular și pretorian, la guvernatorul procuratoric, apoi pe lângă *legatus legionis*, *praefectus castrorum*, *tribuni legionis*, pe lângă comandanți de *auxilia*, pe lângă *praefecti alae*, pe lângă *tribuni și praefecti cohortis*; beneficiarii sînt un fel de *principales*, subofițeri întrebuințați ca un grad inferior de birou ⁸. Herennios Apollinarios din inscripția noastră făcea parte din statul major al unui guvernator (*legatus*) de rang consular, detașat, poate, ca un organ de pază, de supraveghere, de control, de la o legiune din Moesia Inferior la Callatis, care era o stație de seamă pe drumul de importanță militară de-a lungul coastei apusene a Mării Negre ⁹.

Beneficiarul consular face un dar — δῶρον τοῖς ὑποτεταγμένοις, a cărui natură este indicată în r. 5, unde, lectura întregului rînd este dificilă : τῶν ταλαμῶνα σὺν τῇ APK... Cuvîntul ταλαμών cum apare scris pe piatră,

⁵ R.E., s. v. *Furia*; R. Cagnat, IGR I, 581, nr. 1164; Φουρία Σαβινία Τραγκυλλεῖνα Σεβαστή, iar Τραγκυλλεῖνα Σαβεῖνα Σεβαστή în inscripția nr. 827 din Ainos în Thracia. Nu știm dacă și cum a trăit ea după moartea soțului său, survenită în martie 244 lângă Zaitha.

⁶ M. Besnier, *Histoire romaine*, IV, 1, p. 150 și 151.

⁷ Gh. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques de Bulgarie*, Sofia 1943, p. 118—119.

⁸ Despre *beneficiarius*, v. Domaszewski, RE III, col. 271—272; B. Kübler, *Dizionario epigrafico* (De Ruggiero) I, pp. 992—996; O. Hirschfeld, *Die Sicherheitspolizei in römischen Keiserreich*, în *Kleine Schriften*, Berlin 1913, pp. 576—612; V. Pârvan, *Histria IV*, p. 609, nr. 20; I. I. Russu, *Materiale epigrafice în Muzeul raional Dej*, în *Activitatea muzeelor*, Cluj 1956, p. 121, nr. 3.

⁹ Așa cum este detașat și Aelius Victor, *beneficiar consular*, trimis al leg. I. Italica la Histria ca să conducă în această cetate de pe malul lacului Sinoe acea *Statio*, care supraveghea toate drumurile de la și spre Histria, din inscripția publicată de V. Pârvan, *Histria IV*, p. 668 (136), nr. 45 și p. 670 (138).

este de bună seamă o formă incorectă, derivată din ὁ τελαμών, τελαμώνος¹⁰), al cărui sens este identic cu al substantivului ἡ στήλη — lespede, placă, pe care-l găsim frecvent în inscripțiile onorifice din coloniile grecești de pe coasta vest-pontică. Deci darul lui Herennios Apollinarios constă din însăși placa scrisă, împreună cu — σὺν τῇ — un alt obiect al cărui nume începe cu literele APK... De ce anume poate fi vorba în acest început de cuvânt — αρκ — este mai dificil de stabilit exact¹¹. Vom încerca totuși să construim o ipoteză, dar aceasta în funcție de lămurirea prealabilă a semnificației altor cuvinte din text.

În r. 6, apare prescurtarea φιλοκυνηγ. pe care o punem în legătură cu φιλοκυνηγέτης ca adjectiv φιλοκύνητος — iubitor de vânătoare¹². Mai jos în r. 7, cuvântul fără desinență ὑποτεταγμέν — a cărui întregire, respectând contextul gramatical, este τοῖς ὑποτεταγμέν(οις)¹³, indică pe cei supuși autorității lui Herennios Apollinarios, pe iubitorii de vânătoare care au primit darul. Cum nu se poate deduce direct felul subordonării, interpretăm cuvântul ὑποτεταγμένοι ca fiind identic cu ὑπογεγραμμένοι¹⁴), deoarece în rîndurile următoare ale inscripției se găsește un adevărat catalog cu nume.

Prin urmare, în lumina celor stabilite mai sus, credem că este potrivită următoarea construcție în primele rînduri ale inscripției scrisă în limba greacă :

Ἡρέννιος Ἀπολλινάριος βενεφ(ικιάριος) ὑπατικ(οῦ) δῶρον ἐκ τῶν ἰδίων τὸν τελαμώνα σὺν τῇ APK..., τοῖς ὑποτεταγμέν(οις) φιλοκυνήγ(οις) τοῖς περὶ Π. Οὐαλέρ(ιον) χάριτα (κτλ.)...

În cazul acesta, prescurtarea APK, pare mai explicabilă. Ea nu poate fi decît o referire la ceva concret, de felul vreunui simbol sau embleme, exprimat în mod necesar printr-un substantiv feminin. În legătură cu aceasta, credem că nu este lipsită de interes sugestia după care cele trei litere ar indica cuvântul ἄρκ(τος) sau un derivat al acestuia, cu sensul de „urs“ sau „blană de urs“¹⁵ simbolul Artemides în Arcadia după cum ne informează Pausanias, VIII, 10¹⁶. Este cu atît mai mult posibilă această propunere cu cît sensul și semnificația cuvîntului ἄρκτος se potrivesc scopului vînătoresc al asociației despre care va fi vorba mai jos, scop lămurit prin atributul φιλοκυνήτος.

¹⁰ Vezi dicționarele ; forma ὁ τελαμών o întîlnim pe un alt document din Dobrogea, cf. I. Micu, în *Analele Dobrogei*, 1936, p. 140—141 ; reluată de L. Robert, REG, LII, p. 482 și urm. Pentru forma corectă, vezi D. M. Pippidi, în *Histria I*, monogr. arh., Buc. 1954, p. 521—522 nr. 131. Gh. Mihailov, IGB III, p. 252, nr. 1517.

¹¹ Majoritatea specialiștilor care au văzut inscripția au manifestat păreri diferite ori au propus întregiri atît de variate încît credem că este inutil să le exprimăm aici.

¹² Vezi dicționarele : Gh. Mihailov, I.G.B. II, nr. 508 și 702 ; prima atestă un φιλοκύνητος, cea de-a doua un συνκύν[η]τος, cf. D. M. Pippidi, o.c. p. 598.

¹³ Vezi dicționarele.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris, 1925, p. 138.

Nu este exclus că acest simbol al lui Artemis să fi fost concretizat printr-un bust, exprimat printr-un cuvânt latin ¹⁷ grecizat ἄρκ(α).

Astfel, lespeda τελαμών, împreună cu simbolul prezumat — fie parte integrantă a lespezii în forma unui bust, fie independent — alcătuiau darul lui Herennios Apollinarios membrilor din asociație, ale căror nume sînt înșiruite pe piatră — acei οἱ ὑποτεταγμένοι supuși autorității sale, amatori de vînătoare. O asociație de amatori de vînătoare care ni se relevă prin prezenta inscripție din Callatis, nu ne surprinde. Predicția callatienilor de pe la mijlocul sec. al III-lea e.n. se explică și prin deprinderea romană de a da reprezentării de vînătoare de tot felul la circ — ceea ce ne lasă să înțelegem cuvintele κυνήγιοι ἔδωκεν din inscripția de la Ankyra, la Dittenberger, Or. gr. i. s., II, 533, r. 20.

Alături de beneficiarul consular se găsesc două categorii de nume :

a) un prim grup de 14 (paisprezece) persoane de frunte, ale căror nume sînt scrise la acuzativ în partea superioară a inscripției, formau ceea ce s-ar chema comitetul de conducere al asociației amatorilor de vînătoare, (cei din jurul lui P. Valerios Chares — singurul personaj cu trei nume — din jurul lui Theodoros al lui Hereon etc.).

b) membri ordinari, grupați în jurul conducătorului lor, οἱ περί..., ale căror nume sînt trecute la nominativ, în cele două coloane care urmează și ocupă cea mai mare parte din suprafața afectată scrierii.

Caracterul organizat al asociației ne este dovedit și de existența altor elemente necesare funcționării sale. În coloana din dreapta, sub cuvîntul Παννόνιον — care nu este altceva decît porecla ultimei persoane din grupul conducătorilor, al cărui nume este scris în r. 15, Hereon fiul lui Hereon Pannoniul — se află cuvîntul γραμματεῖς, deci secretarii acestui colegiu, ale căror nume, fără patronim, sînt rediate la nominativ, imediat dedesubt în r. 19 II : Σωκράτης, Κλαυδίον.

În r. 20, II, avem cuvîntul ἐκδικόν la acuzativ, cel ce urmărește, execută, comisarul delegat să reprezinte interesele unei colectivități, mijlocitorul între polis și instanța administrativă superioară ¹⁸. Dintr-o inscripție de la Ieni-Keni ¹⁹ aflăm că alături de funcția de ἐκδικος, exista și aceea de γραμματεύς. Și-n cazul nostru, sub cuvîntul ἐκδικον, r. 21 și următoarele din coloana din dreapta, am putea deduce numele unei persoane însărcinată cu această funcție. Cele mai multe șanse sînt de partea primului din ordinea lor, și anume Karpos fiul lui Synthrophos. Numele acesta, ca și toate celelalte care urmează sînt trecute la acuzativ.

Donăția-fundație a lui Herennios Apollinarios implică întrucîtva ideea de asociație de amatori în înțeles larg și restrîns, de vînătoare.

¹⁷ Este vorba de cuvîntul latin arca, care grecizat, după Du Cange, *Glossarium mediae et in finae latinitatis*, I, 1883, p. 358, nr. 7 și nr. 10, înseamnă : „pars corporis quam toracem apellamus, sic dicta, ut videtur, quod in ea intestina omnia recondatur, tamquam in arca, id est pectus“, „Arca“ în acest caz ar fi identic cu cuvîntul „bust“, partea superioară a corpului omenesc.

¹⁸ N. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreich*, Leipzig 1900, p. 303 ; Brandis, RE, V, 1905, vol. 2160, s. c. ; Gh. Mihailov, IGB, III, p. 251—252, nr. 1517, r. 24 ; I. Stoian, *Tomitana*, Buc. 1962, p. 103, 182 și 187.

¹⁹ IGRR, III, 1, 404.

Această asociație era organizată cu secretari și cu un fel de comisar — *ekdikos*. Ne miră lipsa unui *tamias* — casier.

Asociația va fi avut un caracter economic-social, cultural-sportiv și unul politic-religios, căci numai astfel se explică nota marginală de pe chenarul stîng al inscripției cu litere care ne arată prezența în această asociație a preotului Lampadion. Cuvîntul grecesc *λαμπάδιον* care înseamnă „parva lampas, fecula, funale”²⁰, va sta la baza de formare a numelui de persoană *Lampadion*.

Dacă în Attica nu se poate dovedi cu certitudine nici o singură asociație în care să lipsească preotul²¹, situația din Callatis nu va fi fost cu mult schimbată. Preotul Lampadion are, după locul unde este gravat numele lui, un rol mai important decît ceilalți funcționari ai asociației — el va fi fost poate patronul spiritual al asociației. Această inscripție face dovada popularității împăratului Gordian III, întemeiată pe o politică de menținere și înviorare a tradițiilor religioase antice, fiindcă nu în zadar împăratul va fi fost numit, alături de soția sa Sabinia Tranquillina *θεοφιλέστατος*²²),

Din inscripția lui Herennios Apollinarios, cu majoritatea coplesitoare de nume aiese grecești, se degajă cadrul unei asociații închise, exclusiviste. Asociația este formată din familii, sau grupuri de familii, cu cercurile lor, care s-ar părea că se mențin nu numai la conducerea asociației dar și la cea a orașului, animați de tendința de a-și transmite din tată în fiu, principalele demnități civile și sacerdotale. Asklepiades al lui Theodoros din r. 18, coloana stîngă și Theodoros al lui Asklepiades din r. 19, coloana stîngă, sînt probabil tată, fiu și nepot, iar Heliodoros al lui Theodoros, o rudă apropiată a acestora.

Kallistratos are doi fii în asociație : în rîndurile 13 și 14 sînt Fronton și Dionysios, fiii aceluiasi Kallistratos. De asemenea Hephaistodoros și Ailios Arch(ias ?) din r. 12 sînt din aceeași familie ; la fel, Athaneon și Tryphon din r. 11, formează o familie cu numele gentilic și Minikios. Ceea ce este izbitor pentru această asociație de 84, respectiv 85 de nume, este lipsa numelor de origine neîndoielnic tracă.

Inscripția este importantă și din punct de vedere onomastic. Din totalitatea numelor menționate în catalog, puține dintre ele aparțin unor cetățeni romani — ex. : r. 8, P. Valerius Chares ; r. 28 I : Ailios Iulianos ; r. 31 I : Flabios Hephaistion etc. Altele, în cea mai mare parte a lor, nu au gentiliciu. În sfîrșit între cei trecuți sub cuvîntul *ἐκδικον*, numai doi au și patronimicul (r. 21 II și rr. 28—29 II), restul numai numele individuale.

Din analiza valorilor antroponimice cuprinse în acest document, determinăm următoarele categorii : 27 numere grecești, 4 numere italice, 9 nume de greci cetățeni romani, 4 persoane cu nume grecești și patronimice romane, 2 de greci cu nume roman și patronime grecești, 1 grec

²⁰ H. Stephanus, *Thesaurus linguae graecae*, V, 1842—1846, p. 79, s.v. *λαμπάδιον* și p. 80—82, s.v. *ἡ λαμπάξ, ἄδος*.

²¹ F. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens*, Leipzig, 1909, p. 340.

²² G. Lafaye, IGRR, IV, nr. 1164, de pe p. 397, rr. 3—4 ; G. Mihailov IGB, I, nr. 18

cu nume roman și patronim roman, 2 nume orientale și alte 2 nume de origini incerte, după cum urmează :

1) Nume grecești : *Ariston*, I, r. 26 ; *Asklepiades*, r. 9 ; I, rr. 18, 19, 24 ; II, r. 26 ; *Athaneos*, I, r. 29 ; *Bukke*, I, r. 29 ; *Diodoros*, II, r. 30 ; *Dionysios*, r. 13 ; I, rr. 17, 31 ; *Euprepes*, I, r. 26 ; *Eusebes*, I, r. 21 ; *Eutychianos* (romanizat), II, r. 27 ; *Heliodoros*, I, rr. 20, 22 ; *Heraklides*, II, r. 31 ; *Hereon*, rr. 9, 14 ; I, r. 16 ; *Hereon* fiul lui *Hereon Pannonios*, r. 15 ; II r. 16 ; *Hygiainon*, r. 10 ; r. 16 ; 15) *Hieroymos*, I, r. 24 ; *Kalandion*, II, r. 19 ; *Kallineikos*, II, r. 24 ; *Kallistratos*, r. 13 ; *Karpos*, II, r. 21 ; *Kallistos*, II, r. 22 ; *Numenios* r. 14 ; *Pancharis*, I, r. 31 ; *Philoteimos*, II, r. 22 ; *Syntrophos*, II, r. 21 ; *Sokrates*, II, r. 19 ; *Theodoros*, r. 9 ; I, rr. 18—20, *Zosimos*, II, r. 25.

2) Nume italice : *Iulios*, II, r. 26 ; *Valens*, II, r. 24 ; *Rhesillianos*, II, r. 23 ; *Rheseinos*, II, r. 23.

3) Greci cetățeni romani : *Ailios Archias*, r. 12 ; *Ailios Hephaistodoros*, r. 12 ; *Ailios Iulianos*, I, r. 28 ; *Herennios Apollinarios*, r. 4 ; *Iulios Flabios* (ambele gentilicii) r. 15 ; *Minikios Athaneon*, r. 11 ; *Minikios Tryphon*, r. 11 ; *Flabios Hephaistion*, I, r. 30 ; *Poplios Valerios Chares*, r. 8.

4) Greci cu nume grecești și patronim roman : *Alexandros* fiul lui *Maximos*, I, r. 25 ; *Dionysodoros* fiul lui *Italikos*, I, r. 23 ; *Herakleon* fiul lui *Kornelios*, I, r. 32 ; *Hereon* fiul lui *Italikos*, r. 10.

5) Greci cu nume romane și patronimice grecești : *Fronton* fiul lui *Kallistratos*, rr. 12, 13 ; *Pompeianos* fiul lui *Herakleides*, I, r. 27.

6) Greci cu nume și patronimice romane : *Aimilios* fiul lui *Aimilianos*, r. 14.

7) Nume orientale : *Serapion* II, r. 25 (egiptean) ; *Pharnakos* (tatăl lui *Heliodoros*), I, r. 22 (iranian) ;

8) Nume de origine incertă : *Operaion* sau *Hoperaion*, II, r. 31—32 ; *Rhonoikos*, II, r. 30.

Pe marginea acestui tablou vom încerca unele determinări care să pună în lumină aspectele mai interesante ale problemelor onomastice.

Mai întâi observăm apariția numelor de formație antică greacă, teofore și cu inerentele evoluări și deformări ca 'Αθανέων²³) deviat din *Athanaion* (cf. *Athanis*, *Athanasias*, *Athanion* și *Athanon*) și *Hereon*, identic cu *Heraion*, — ambele explicabile printr-o cunoscută evoluție fonetică ατ=ε²⁴) — alături de nume frecvente, explicabile prin emanciparea unor adjective, attribute și epitete.

Există două sau trei nume care atestă sigur apartenența etnică : *Italikos* și *Pannonios*, eventual și *Karpos*, care ar putea fi grecesc așa după cum determină autorul corpus-ului de inscripții din Bulgaria²⁵ ; ar mai putea însă fi pus în legătură cu substantivul ὁ κάρπος²⁶),

²³ Fr. Bechtel, *Die Historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle 1917, p. 23 ; Gh. Mihailov, IGB, I, 1956, p. 229.

²⁴ G. Mihailov, *La langue des inscr.*, Sofia, p. 32—33, 1 sqq.

²⁵ G. Mihailov, IGB, vol. II, p. 119, nr. 692 și indicele, p. 236.

²⁶ Vezi atributul lui *Dionysos Karpophoros*, *Histria* I, p. 546, nr. 22, r. 4 și urm. ; vezi și *Karpos* al lui *Artemidoros*, la D. M. Pippidi, *În jurul unei inscripții din Muzeul Național de Antichități*, în SCIV IX, 1958, p. 357, nota 2 și p. 364—365.

Un loc aparte asupra căruia atragem atenția îl ocupă cuvântul βουκκή, r. 29 I, care, după toate probabilitățile este o formă locală, insolită, dar de origine grecească, asemănător lui βουκάτιος, βουκόλος, βουκολικός, βοῦκος și βουκαῖος²⁷).

Inscripția conține și două nume orientale. Unul dintre ele, *Serapion*, r. 29 II, este egiptean. Cel de al doilea este scris incorect, fapt ce necesită unele puneri la punct. Este vorba de patronimul scris pe piatră Φαρινάκου — r. 22 I. Între litera ρ și ligatura ν + α, apare un ι foarte scurt. Se pare că lapicidul dându-și seama de inutilitatea lui a renunțat să-l mai sape în întregime. O lectură superficială ne-ar da forma Φαρ<ι>άνκος, nume ce nu-și află analogii. Eliminând — așa cum este normal — ι din lectură înregistrăm forma corectă Φάρνακης (tatăl lui Heliodoros)²⁸.

Menționăm de asemenea eventualul nume Operaion, rr. 30—31, II. Acesta, nu este exclus să fie format prin aglutinare și derivat din ὁ și περαῖος, ον (de la adverbul și prepoziția πέραν)²⁹, ceea ce ar indica pe „cel de dincolo“, în cazul nostru poate de peste Dunăre sau din altă parte a lumii negrești. S-ar putea însă să fie un nume propriu din latinescul *opus* sau *opera*³⁰ și ar avea sensul de „cel ce a lucrat“, respectiv lapicidul. În sprijinul acestei ultime ipoteze ar pleda și faptul că este ultimul nume înregistrat pe placă.

Preponderența numelor grecești în albumul acesta, cu numeroasele relații de rubedenie — semnalate deja — trădează poate și deosebiri în poziția socială a membrilor săi, fără să considerăm prin aceasta vreo eventuală predominare de ordin economic a uneia sau alteia dintre categoriile etnice reprezentate în inscripție.

Documentul callatian, unic prin felul său în seria documentelor epigrafice de pe țărmul vest-pontic, constituie un prilej potrivit pentru investigații dintre cele mai ample și cu rezultate hotărâtoare atât în domeniile social, cultural și religios, cât mai ales și în cel antroponimic, ceea ce implică noi eforturi pe linia căutărilor științifice.

R É S U M É

L'INSCRIPTION DE HERENNIOS APOLLINARIOS À CALLATIS.

L'inscription bilingue, découverte en 1958 à Mangalia, est une plaque de marbre à bordure profilée, ayant les dimensions 1,70×0,715×0,135 m. La plaque fut employée pour fermer l'entrée d'un sarcophage construit en petits blocs de calcaire, réunis à l'aide du mortier.

Après une dédicace en latin, comprenant trois lignes, pour l'Empereur *Caesar Marcus Antonius Gordianus Augustus* (238—244) et pour sa femme *Sabinia Tranquillina Augusta*, on énonce en grec l'octroi d'un cadeau, δῶρον, de la part d'un bénéficiaire consulaire, *Herennios Apollinarios*, à quelques amateurs de chasse.

La nature du don offert par *Herennios Apollinarios* ne peut être comprise qu'en complétant, à la 5-ème ligne, le mot qui commence par les lettres APK τὸν ταλαμῶνα σὺν τῇ APK... κτλ.

²⁷ Vezi dicționarele

²⁸ De ex. L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzenmeerküste*, Praga, 1955, p. 160

²⁹ Vezi dicționarele.

³⁰ Vezi dicționarele.

Ce mot paraît se rapporter à quelque chose de concret, à un symbole ou à un emblème. Il n'est pas impossible que le symbole se rattache au nom de la déesse Artémis, auquel cas nous dirions ἄρκ(τος) — ours, ou bien peau d'ours, symbole d'Artémis en Arcadie ; il est possible aussi que ce soit une allusion à un buste, exprimé par un mot latin qui, grécisé, donnerait ἄρκ(α). Quoiqu'il en soit, on croit pouvoir proposer pour les premières lignes de l'inscription, l'arrangement suivant : Ἐρέννιος Ἀπολλινάριος βενέφ(ιχιάριος) ὑπατικ(οῦ) δῶρον ἐκ τῶν ἰδίων τόν ταλχ μῶνα σὺν τῇ ΑΡΚ., τοῖς ὑποτεταμέν(οις) φιλοκυνήγ(οις) τοῖς περὶ Π. Οὐχλέρ(ιον) χάριτα κτλ...

L'association des amateurs de chasse comptait plusieurs membre, dont les noms, inscrits sur la plaque, sont séparés en deux catégories : la première, qui comptait 14 personnes et qui avait à sa tête P. Valerios Chares, constituait une espèce de comité de direction de l'association ; la deuxième catégorie comprend 29 personnes, membres ordinaires, dont les noms sont inscrits sur deux colonnes.

Parmi les fonctionnaires indispensables d'une telle association, nous rencontrons deux γραμματεῖς à la ligne 19, II, dont les noms, sans patronyme, sont rendus au nominatif et un ἐκδικος à la ligne 20, II. D'autres fonctionnaires, comme le caissier, manquent. Par contre, l'association, qui a un caractère économique, social et culturel-sportif, possède un prêtre Λαμάρδιον qui joue un rôle important parmi les autres fonctionnaires.

L'association, trahissant une grande prépondérance de noms grecs, dégage une atmosphère fermée, exclusiviste. Elle est formée par des familles ou groupes de familles, probablement celles qui dirigeaient l'association et peut-être la ville même.

Parmi les noms inscrits, nous pouvons déterminer les catégories suivantes : 27 noms grecs, 4 noms italiques, 9 noms de citoyens romains, 4 personnes à noms grecs et à patronymes romains, 2 grecs à nom romain et à patronymes grecs, 1 grec à nom romain et patronyme romain, 2 noms orientaux et deux noms à origine incertaine (*Operaion* ou *Hoperaion*, II, 31—32 ; *Rhonoikos*, II, 30).

On peut remarquer aussi des noms de formation antique, à descendance théologique-mythologique, avec d'inérentes évolutions et déformations, comme Αθανέων, dévié de *Athanaion*, *Hereon*, identique à *Heraion*, etc.

D'autres noms attestent l'appartenance ethnique (*Italikos*, *Pannonios* et *Karpos*) ; un aspect à part manifeste le mot βουκκή, qui est peut-être d'origine grecque. Parmi les noms orientaux, l'égyptien *Serapion* ne comporte pas de discussions, tandis que le patronyme Φαρ<ι>άνικου défectueusement écrit sur la pierre, nous permet de déterminer la forme correcte Φάρνακος d'origine iranienne.

Le document de Callatis, présenté sous ses aspects les plus importants, comporte une analyse plus profonde, qui permettra d'élucider les aspects historiques que les auteurs viennent d'esquisser ci-dessus.

E R A T Ă

Pagina	Rîndul	În loc de:	Se va citi:
33	17	1958	1957
86	nota 60	<i>Dacia</i> , NS, V, p. 68	<i>Dacia</i> , NS, VII, p. 68
101	nota 4	б оннаке	в Оннаке
104	nota 27	бтепное повозжъе и приуерноморы в эпоху	Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху
105	12 de jos	a faucilles	6 faucilles
136	4 de jos	Murighiol	Mahmudia
137	11 de jos	Phocacea	Phoceea
193	nota 3, rîndul 2	începutul formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos, în <i>MCA</i> , IV	p. 243—252 ; <i>MCA</i> , III, 1957, p. 247—254 ; <i>MCA</i> , V,
202	nota 38, rîndul 2	în a doua jumătate	în prima jumătate
269	9 de sus	astfel, dintre cele	astfel, sint dintre cele
272	nota 3	кнрамика	керамика
295	17 de sus	larg	clar
295	17 de jos	talpă sau o	talpă ca o
295	5 de jos	Propoziția : „Celălalt capăt al toartei este incizată cu linii în unghi“	se suprimă
297	6 de sus	fig. 20	fig. 21
301	4 de jos	nostru	nostru. 68
302	10 de sus	18 d	19 d
309	40	Οὐαλέρ (ιοῦν)	Οὐαλέρ (ιον)
309	41	Ἀθανέω <α>	Ἀθανέων <α>
309	I,53	Εὐσηβῆς	Εὐσηβῆς
310	I,11	Κόρν (ηλίου)	Κορν (ελίου)
310	II,5	Ζωσίμων	Ζωσίμων
310	14	Torquillina	Tranquillina
310	I,27	fiul lui Pharnakos	fiul lui Thodoros
312	30	Artemides	lui Artemis
345	7 de sus	descoperiri	descoperiri
386	nota 118, rîndul 1	în NS	în <i>Dacia</i> , NS
409	nota 3, rîndurile 2—3	логильшк ранеофеодальном эпоху	могильник раннефеодальной эпохи
429	8 de jos	жеолитическая... в хыршове	Неолитическая... в Хыршове
430	3 de jos	sobeudscha und Beziehungen	Dobrudscha und ihre Beziehungen
431	6 de sus	медтидин (Добрудта)	Меджидия (Добруджа)
434	29 de sus	эллинистический	эллинистический
434	29 de sus	Добрудте	Добрудже
434	30 de sus	вас-конок	раскопок
436	13 de sus	Peef	Peek
438	17 de sus	NS, 1958	NS, II 1958
441	27 de sus	погребальные одряды	погребальные обряды
450	7 de sus	граффита	граффита
451	21 de sus	архимектира	архитектура
451	42 de sus	Рор	Ропа
451	47 de sus	Рор	Ропа
452	44 de sus	Двуобрядовый могильник ран- нефеодальной эпохи в Капул Виилор	Двуобрядовый могильник ра- нефеодальной эпохи в Капул Виилор
509	5 de jos	307	269